

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ФОЛЬКЛОРИЗМУ ЛІРИКИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО

І.О. ДУБОВА

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ФОЛЬКЛОРИЗМУ ЛІРИКИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО

Анотація. У статті досліджено художню своєрідність фольклоризму лірики Тараса Шевченка та Степана Руданського. З'ясовано вплив фольклору на лірику поетів на рівні змісту та форми.

Ключові слова: лірика, народні пісні, естетична самобутність, фольклоризм, мотив, образ.

Національний пророк і геніальний митець Тарас Шевченко створив окрім іншого й канон спілкування української поезії з народнопоетичною творчістю, його творчі уроки були важливими для тонкого лірика Степана Руданського.

Єднаємо ми його ім'я з Шевченковим, бо Руданський був маркантним представником української демократичної й патріотично налаштованої інтелігенції, яка ще від лави Кам'янець-Подільської духовної семінарії в умовах ворожості до всього українського, пішла шляхами виразника дум і змагань простого люду Тараса Шевченка, що був так жорстоко покараний російським царизмом – натхненника боротьби українського народу за свою волю та правду, борця проти всілякої неволі, гуманіста й носія фольклорних скарбів.

Під впливом творів Шевченка молодий поет Степан Руданський зростав ідейно, жив зі своїм народом духовно, симпатизував іншим (у тому числі в Ялті – кримсько-татарському) і все своє творче життя перебував у духовному єднанні з великим Кобзарем. Можливо, саме тому лірика обох поетів має спільні народнопісенні мотиви та образи.

Лірика поетів – це їхні схвильовані роздуми над різнополюсними суспільними явищами, подіями; вона наскрізь суб'єктивна, розкриває внутрішній світ авторів. Більшість віршів за своїм характером народнопісенні,

часто наспівні; в обсязі хисту двох митців перебувала й ліро-епіка (баладний і поемний жанр).

Слово й музика лірики Руданського приходять до українця, тільки-но він починає себе усвідомлювати. «Він ще, може, не знає жодної літери азбуки, але це слово на крилах пісні прилітає в його оселю, як і в хати мільйонів інших одномовців поета на тисячоверстних просторах від зелених Карпат до Донбасу» [4, 172] – зазначив Ю. Цеков.

Однією з центральних тем лірики Т. Шевченка та С. Руданського є тема долі, мотиви сирітства.

С. Руданський почав писати ліричні поезії ще під час навчання в семінарії. Перший ліричний твір «Сиротина я безродний» Руданський написав у 1852 р. і тільки через два роки (1854) склав ще три елегійні літературні пісні («Ти не моя», «Мене забудь!», «Не дивуйтесь, добрі люди...»). В. Герасименко слушно підкреслив, що «на лірику Руданського насамперед мала вплив романсова традиція» [1, 47].

Вірш С. Руданського, «Сиротина я безродний» збудовано на частотних у фольклорі мотивах безперспективності самотнього існування, розлуки з рідним краєм та загибелі ліричного героя на чужині. Твір перейнято настроєм туги, самотності:

Сиротина я безродний,
Десь загину в чужині,
І ніхто очей холодних
Не закриє там мені [2, 9].

Такі настрої, породжені самим життям, були для тогочасної лірики явищем досить поширеним, тому що зросли вони на популярних постбайронічній та уснопоетичній традиціях, увібрали особисті інтенції авторів періодостилів романтизм → модернізм.

Зображенню долі сироти Т. Шевченко присвятив багато творів, які розкривають безрадісні життєві умови і психологічний стан ліричного наратора: «Тяжко, важко в світі жити / Сироті без роду: / Нема куди

прихилиться, – / Хоч з гори та в воду. / Утопився б молоденький, / Щоб не нудить світом; / Утопився б, – тяжко жити, / А нема де дітись» [5, 13].

Вразливі від природи, поети гостро реагували на оточуюче їх життя, в якому бачили багато відразливого. Цей настрій яскраво передано у ліричній сповіді С. Руданського «Не дивуйтесь, добрі люди...» (1854), розпочатій складом і ладом історичної пісні «Гей, не дивуйте, добрії люди...», присвячену одній із перемог Б. Хмельницького та збагаченій емфазою:

Не дивуйтесь, добрі люди,
Добрі люди, ви, сусіди,
Що задумуюсь між вами,
Що журюся я завсіди.

Літа мої молодії...
Що ж по тому? Що ж по тому?
Як без щастя, без долі
Жити в світі молодому [2, 9]?

Ствердження ліричним наратором недосяжності щастя вилилося у народнопоетичну формулу перебування щастя-долі десь далеко від мовця:

Моє щастя за горами,
Може, другим помагає.
Моя доля враз з Дунаєм
В синє море упливає [2, 9].

Тече вода в синє море,
Та не витікає;
Шука козак свою долю,
А долі немає [5, 11].

Топоси смерті й забуття, «озвучені» голосом «ворона чорнокрилого», лихого вісника в системі народних поетичних значимостей, ліро-трагізм фольклорного типу, що увиразнює поетика іменних демінутивів («І пригорне могилонька!...»), – все це також сприяє художньо артистичному відтворенню внутрішнього стану ліричного мовця. У народних піснях, як і в поезії С. Руданського та Т. Шевченка, майстерно опосередковані яскраво зображені картини самотності, мотиви нарікання на важке життя і лиху долю.

У ряді ліричних поезій, як наспівних, так і говірних, Т. Шевченко мистецьки сягнув глибин ества дівчини, молодої жінки. Лірик дуже близько став до народного мелосу у відображенні її внутрішніх переживань і болів. З народною піснею, як видом лірики, Кобзаря пов'язав драматизм, ліро-психологізм, емпатійне співчуття та любов до знедаленої покривдженої героїні, яка в горі, сумуючи, марнує молоді літа:

Літа мої молодії
Марно пропадають,
Очі плачуть, чорні брови
Од вітру лияють.

Серце в'яне, нудить світом,
Як пташка без волі.
Нащо ж мені краса моя,
Коли нема долі? [5, 14]

Такі мотиви мають у Т. Шевченка, як і у С. Руданського, біографічне й автобіографічне підґрунтя. Зокрема, 1854-й р. був найкритичнішим для душевного стану Руданського. Поет полюбив юну Марію Княгницьку, дівчина вподобала вродливого й жартівливого парубка. Одружитися з нею Степан не міг, бо мав матеріальні труднощі, підірване здоров'я і твердий намір після закінчення семінарії вчитися далі. Боротьба протилежних прагнень та внутрішні сумніви призвели до глибокого психологічного надриву. Він, у свою чергу, зумовив драматизм ситуацій і настроїв, органічно близьких до народного мелосу:

Ти не моя!.. І брови чорні
Милує інший, а не я,
І інший хтось тебе пригорне,
А ти дівчино, не моя [2, 9]!..

Той же сумний «відфольклорний» мотив, настроїв недосяжності щастя, тужливий образно і стильово маркує вірш романсового типу «Мене забудь!» (1854):

Мене забудь, мене не треба!
Но якби я коли-небудь
Тебе забув... – о Боже з неба,
Мене забудь, забудь [2, 9]!..

З переїздом до Петербурга настрої глибокої туги й суму Руданського поглибилися. У літературній пісні «Повій, вітре, на Україну...» (1856) у фольклорному народнопісенному ключі та у стильовому контурі нещасливого кохання він у розмірі шумки звертається до коханої. Діалог пісенного типу склали: запитання, чи не забула вона того, «з ким любила», на які надходить «нульова відповідь»: «А як мене позабула / Та нелюба пригорнула. / Ти розвійся край долини, / Не вертайся з України!.. / Вітер віє, вітер віє, / Серце тужить, серце мліє, / Вітер віє. Не вертає, / Серце з жалю розпукає» [2, 9].

Твір має аналогії в пісенному космосі України. Так, типологічно зіставною з «Повій, вітре, на Україну...» пісня, що її вмістив у своєму виданні Вацлав з Олеська під заголовком «Повій, вітре повільненький» [6, 338]. З цієї досить близької тотожності випливає, що пісня Степана Руданського написана

під впливом традиційного пісенного фольклору всієї України. Опрацювання у традиційному ключі теми кохання маємо також у піснях, які ввійшли до рукописних фольклорних збірок поета. Наприклад, в одній з таких збірок вміщено під № 30 пісню, що починається словами:

Повій вітре буйнесенький,
З глибого яру.
Прибуди, прибуди мій миленький,
З далекого краю [3, 92].

А під № 36 Руданський записав такі рядки:

Повій, повій, вітроньку,
З Побережа в Литвоньку,
Занеси вість милому,
Що я тужу по ньому [3, 137].

Образ вітру в числі інших природних стихій активний і у поезії Т. Шевченка. Дівчина, переживаючи тяжкі дні розлуки, звертається до вітру, щоб той розказав про долю милого і сповістив йому її переживання:

Вітре буйний, вітре буйний!
Ти з морем говориш.
Збуди його, заграй ти з ним.
Спитай синє море.

Воно знає, де мій милий,
Бо його носило,
Воно скаже, синє море,
Де його поділо [5, 12].

Роз'ятрена уява С. Руданського болісно реагувала на муку і страждання. У пісні «Тільки-м родилась» ліричний наратор з прикрістю говорить, що гірка доля начебто судилась йому від народження. З фольклорною основою естетично взаємодіють літературні поетизми С. Руданського, який у результаті свого художнього будівництва витворює органічну «третю поетику» (термін О. Веселовського), –

Тільки-м родилась, злая недоля
Стала, сказала без жалю:
«Будеш тужити, серце в'ялити,
Тебе я тим благословлю» [2, 14].

У народній поезії частотними є образи-переживання журливих гадок, дум. У ліриці Шевченка цей психологічний образ поглиблений, ширший за змістом, розкриває складніші проблеми суспільного життя і особисті переживання: «Думи мої, думи мої / Лихо мені з вами! / Нащо стали на папері / Сумними рядами?... [5, 42]»

Ліричну поезію Руданського також пронизують генетично уснопоетичні мотиви туги, як у пісні «Ой чому ти не літаєш...»:

Нема щастя ні за мною,
Ні передо мною,
Тільки туга за тугою,
Журба за журбою [2, 14]!..

У цьому вірші, «осердченого» ліро-драматизму, як і в інших, вміло використано прийоми народнопісенної тропеїчної мови і стилістики – постійні епітети, риторичні запитання і звертання.

У пісні «Світять зорі, заким в полі...» (1857) поет у тій же манері знову звертається до коханої дівчини, якої так і не може забути, ампліфікує того ж типу образність.

Ліричні пісні Руданського, звичайно, не завжди відбивають лише особисті інтимні почуття поета. Його часто вражала своїми архетиповою глибиною змісту й естетичною красою народна лірика кохання, і поет не раз літературно аранжував пісні, – приблизно так, як це чинив згодом його земляк великий композитор М. Леонтович. У доробку Руданського знаходимо поезії, що цілком написані в дусі народних пісень, стилізують їх, нехай на цей раз і не на такому високому рівні, як у «Повій, вітре...» чи як у «Зів'ялому листі» Франка. Зокрема, це «пісні» «Калино-малино...», «Козаче-голубче...» та ін.

У народній ліриці почуття, настрої виражаються через паралелізми, порівняння з силами природи, риторичні запитання, звертання, моно- й діалогічні конструкції тощо. До таких фольклорних прийомів і засобів у своїх літературних піснях вдається і Руданський, наприклад, у творі «Голе, голе моє поле!» («Голе, голе моє поле! / Де ж ви, ясні квіточки? / Позгасали, поспадали, / Як на небі зіроньки. / І стебло пересохло, / Як билина, полягло. / І дівчина, як калина, / Вас не рвала на косу, – / Вас зірвали, розірвали / Вітри буйні без часу! [2, 22]»).

Народні пісні часто мають драматизовану композиційну будову, що підсилює їх емоційність. Використовує цей формальний засіб і Руданський. Так, у пісні «Козаче, голубче...» (1858) виступають три персонажі: козак,

дівчина і її мати, що й визначає структуру прямомовних партій. У вірші «Калино-малино...», крім оповідача і дівчини, між собою ведуть розмову по-фольклорному персоніфіковані коси, очі, груди, вінок, барвінок.

У напівфольклорному жанрі романсу поет також культивував різноманітні композиційні, зображувально-виражальні прийоми тощо. Серед них назвемо кільцеве обрамлення, тавтологію, кольоропис. Так, вірш «Не згадаю гадки...» (1858) починається строфою з приспівом та анафорою в ньому: «Не згадаю гадки, / Не змислю я мислі! / Як чорнії хмари, / Чорні думи звисли! / Порадь, мати, що діяти, / Ой чи жити, чи вмирати? / Порадь, моя мати [2, 18]!». Цією ж строфою з приспівом романс і закінчується. За таким композиційним принципом анепіфори побудовано і поезію «Не дивуйтесь, добрі люди...» (1854).

Для емоційного підсилення вживає поет і анафору у піснях «Мене забудь!», «Ти не моя» (1854). Анафора підсилюється паралелізмами у піснях «Ой чому ти не літаєш...» (1857), «Ой вийду я у садочок...» (1859). У піснях Руданського зустрічаємо й рефрен, який вживається для підсумовування попередніх емоцій. Наприклад, «Голубонько-дівчинонько...» увиразнює тривкість сердечної пам'яті епіфорою:

Отоді ти, моя мила,
Мене спом'янеш [2, 17]...

У пісні «Згадай мене, мила...» у трьох строфах комулятивно «працює» епіфора:

«Тоді мене, мила, спом'яни» [2, 23]!

З наведених небагатьох прикладів бачимо, що Руданський майстерно варіював багатий арсенал засобів фольклорної поетики, поєднував традиційні романсові прийоми з традиційними народнопісенними, причому синтез цих близьких між собою жанрових структур переважає в його ліриці, створюючи органічність змістоформи літературних пісень С. Руданського.

Серед «пісень» Руданського є твори високого громадянського звучання, які мають значно менше фольклорних відображень. Життя в Петербурзі другої половини 1850-х років не пройшло для нього марно. Такі твори, як «Над

колискою», «Гей, бики!», «До дуба», «П'яниця», «Наука», засвідчують: поет був близьким до середовища колишніх кирило-мефодіївців, у 60-х роках «основ'ян», змістом життя яких було відродження національної свідомості і народолюбна діяльність. Ось уривок прекрасної «відфольклорної» колискової пісні Руданського, антикріпосницький і національно-опритомнюючий зміст якої не викликає сумнівів:

Спи, дитя моє, ти – життя моє! Тільки щастя і долі! Будеш цілий вік, як той чорний віл, У ярмі і неволі!..	І що божий день будеш досвіта До роботи ставати; Свою силюнку ні собі, ні мні, А панам виробляти [2, 12].
---	--

Згодом Шевченко з революційним оптимізмом ніби підхопив мотив

С. Руданського, заперечив його власною ідилічною візією:

І сниться їй той син Іван І вродливий, і багатий, Уже засватаний, жонатий – На вольній бачиться, бо й сам	Уже не панський, а на волі; І на своїм веселім полі Удвох собі пшеницю жнуть, А діточки обід несуть [5, 396].
--	--

І хоч це був мрійний сон, але пізні Шевченкові поезії містять і гострий протест, заклик до боротьби з ненависним самодержавством. Мати-кріпачка в пісні Руданського так ще не мріяла.

Кріпаччина – ярмо, що його несе на собі українська людина, соціальний аутсайдер у Російській імперії – від народження до смерті, у баченні Кобзаря ганьба, знуцання над національною, людською гідністю селянина, позбавленого найдорожчого в світі – «волі вільної». Герой пісні Руданського «П'яниця» (1800) бачить у типі тодішнього світоустрою й у неволі всієї України під царями антигуманний, антиморальний зміст:

Та тяжкі мої
Болі більнії,
Бо не маю я
Волі вільної [2, 23].

(Тут Степан Руданський творить неологізм «більнії» за уснопоетичним принципом тавтологічності).

У комедії «Сон» (1844) Т. Шевченко інъективно гостро змалював нестерпне становище народу в умовах антигуманного суспільного устрою:

... А онде під тином

Опухла дитина, голоднее мре,
А мати пшеницю на панщині жне [5, 108].

У боротьбі за звільнення народу й людини Руданський надавав провідну роль демократичній народолюбній інтелігенції, яка має очистити рідну землю від режимного й панського будяччя і засіяти її «ярим зерном» високих ідеалів та загального добробуту. Цій ідеї «високого гатунку» (Дм. Чижевський) присвячено пісню «Гей, бики!» (1859). Щоб бути гідною своєї величної місії, інтелігенція мусить сама очиститися, позбутися психології раба і на просвітительську діяльність глянути як на громадський подвиг, певен мовець і сам автор – народний інтелігент. На цій ідейній основі і постали такі твори Руданського, як «До дуба» і «Наука».

Поет, кровно і духовно споріднений із народом, який присвячує йому свою творчість, невмирущий, як і народ, – вважав Руданський. Він постійно вірив, що ніякі тиранічні негоди не зможуть зупинити поступальний розвиток народу, припинити його змагання за кращу долю.

Лірика Руданського слідом за Шевченковою повертає до себе увагу з погляду різноманітності художньої жанрово-строфічної форми. Є в нього «відфольклорні» вірші епістолярного характеру («До дядька Прохора-ковалю»), вірші-фейлетони («Богдай тебе», «Полюби мене»). У «біографічних» поезіях він часто використовував форму ліро-епічного віршового оповідання («Студент», «Іще вчора ізвечіра»). Зустрічаємо в нього й вишукані канонічні форми, як тріолет («Звела мене не біда...»), і поезії, написані за взірцями народних пісень («Калино-малино...», «Козаче, голубче...», «Ой ти, калино, ой ти малино...»), літературні пісні на історичну тематику («Над могилою», «Гей, браття-козаки...», «До України», «Хлопці-молодці...», «Сербська пісня»). Руданський, як і Шевченко, залюбки культивував романтичну жанрову форму «думки». Найбільш показовим з цього погляду є вірш «До моїх дум». Широко використав поет і романсову форму («Ти не моя», «Мене забудь!»). Частина віршів на громадянські теми написана за прикладом ліро-епосу й лірики Шевченка («Псалом 136», «До дуба», особливо «Гей, бики!»). Ритмомелодика,

художні прийоми і образна система лірики поета здебільшого народнопісенної природи. Тим-то лірика Т. Шевченка, як і вірші Руданського, й досі побутують у народі, фольклоризувавшись, як безіменні народні пісні.

Лірика Т. Шевченка тематично близька до народної поезії, як органічно близькими до неї є і різноманітні художні засоби, образи митця. Хоч у деяких ліричних віршах і політичних поемах Шевченка майже не зустрічаються народнопісенні мотиви, проте їх поєднує з народною традицією поетика, образна система. У цих творах поет порушив та осмислив такі питання, які не ставились тоді у народній творчості. Тарас Шевченко підносив соціальну та політичну свідомість народу до вищого рівня. Саме в цьому виявляється його народність, ідейна та художня спорідненість поезії з народною творчістю, справжній зв'язок поета з народом.

Ліричні вірші Т. Шевченка та С. Руданського своєю ідейною спрямованістю і художньою оригінальністю «роботи» з фольклором та самобутністю посіли видатне місце серед поетичного надбання української літератури ХІХ століття, забезпечивши їхнім авторам тривке місце в історії спілкування митців з народною поезією.

Література

1. Герасименко В. Степан Руданський. Життя і творчість / Герасименко В. – К.: Наукова думка, 1985. – 179 с.
2. Руданський Степан. Усі твори в одному томі / Передм. Г. Латника. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 520 с.
3. Народні пісні в записах Степана Руданського / вступ. ст. і прим.: Н.С.Шумада, З.І.Василенко. – К.: Музична Україна, 1972. – 292 с.
4. Цеков Ю. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. / Цеков Ю. – К.: Дніпро, 1983. – 176 с.
5. Шевченко Т. Кобзар / Ред. С. Захаркін. – К.: Дух і літера, 2011. – 550с.

І.О. ДУБОВАЯ

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СВОЕОБРАЗИЕ ФОЛЬКЛОРИЗМА ЛИРИКИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА И СТЕПАНА РУДАНСКОГО

Аннотация. В статье исследовано художественное своеобразие фольклоризма лирики Тараса Шевченка и Степана Руданского. Выяснено влияние фольклора на лирику поэтов на уровне содержания и формы.

Ключевые слова: лирика, народные песни, эстетичная самобытность, фольклоризм, мотив, образ.

I. DUBOVA

ARTISTIC SINGULARITY OF FOLKLORE OF TARAS SHEVCHENKO AND STEPAN
RUDANSKIY LYRICS

Annotation. The article deals with the artistic singularity of folklore of Taras Shevchenko and Stepan Rudanskiy lyrics and examines the influence of folklore on the poets' lyrics on the level of content and form.

Keywords: lyrics, folk songs, aesthetics originality, folklorizm, motive, image.